

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Faculté des langues modernes de l'Université de Varsovie (Institut d'études romanes), www.romanistyka.wn.uw.edu.pl. L'autorisation de publier accordée par la Faculté des langues modernes de l'Université de Varsovie (Institut d'études romanes) à seule fin de l'intégration de la traduction à la base de la Cour HUDOC.

© Wydział Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego (Instytut Romanistyki), www.romanistyka.wn.uw.edu.pl. Zezwolenie na publikację tego tłumaczenia zostało udzielone przez Wydział Neofilologii UW (Instytut Romanistyki) wyłącznie w celu zamieszczenia w bazie Trybunału HUDOC.

EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA

SEKCJA PIĄTA

SPRAWA H.W. PRZECIWKO FRANCJI

(Skarga nr 13805/21)

WYROK

Art. 8 • Życie prywatne • Orzeczenie rozwodu z wyłącznej winy skarżącej za niespełnianie powinności małżeńskiej poprzez odmowę utrzymywania stosunków intymnych z mężem • Przewidywalność prawa • Wąski margines oceny • Powinność małżeńska nieuwzględniająca zgody na stosunki seksualne • Charakter preskryptywny reguły prawa dotyczącej życia seksualnego małżonków • Odmowa podporządkowania się tej regule pociągająca za sobą konsekwencje prawne • Obowiązek małżeński sprzeczny z wolnością seksualną i prawem do dysponowania własnym ciałem, a także z ciążącym na układających się państwach pozytywnym obowiązkiem prewencji w zakresie walki z przemocą domową i seksualną • Inne środki możliwe do podjęcia w celu zapewnienia praw małżonka skarżącej • Brak odpowiedniego i wystarczającego uzasadnienia • Niezapewnienie właściwej równowagi pomiędzy konkurującymi ze sobą interesami

Streszczenie przygotowane przez Kancelarię. Nie wiąże Trybunału

STRASBURG

23 stycznia 2025 r.

OSTATECZNY

23/04/2025

Wyrok ten stał się ostateczny na podstawie art. 44 ust. 2 Konwencji.

Może podlegać korektom redakcyjnym.

W sprawie H.W. przeciwko Francji,

Europejski Trybunał Praw Człowieka (Sekcja Piąta), zasiadający w składzie:

María Elósegui, *przewodnicząca*,
Mattias Guyomar,
Armen Harutyunyan,
Stéphanie Mourou-Vikström,
Gilberto Felici,
Kateřina Šimáčková,
Mykola Gnatovskyy, *sędziowie*,

i Victor Soloveytchik, *kanclerz sekcji*,

mając na względzie:

skargę (nr 13805/21) wniesioną przeciwko Republice Francuskiej, w której obywatelka tego państwa, pani H.W. („skarżąca”), zwróciła się do Trybunału na podstawie art. 34 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności („Konwencji”) w dniu 5 marca 2021 r.,

decyzję o zakomunikowaniu rządowi francuskiemu („rząd”) zarzutów skargi na podstawie art. 8 Konwencji oraz o uznaniu skargi za niedopuszczalną w pozostałym zakresie,

decyzję o nieujawnianiu tożsamości skarżącej,

uwagi przedstawione przez strony,

po naradzie na posiedzeniu niejawnym w 17 grudnia 2024 r.,

wyduje następujący wyrok, który został przyjęty w tym dniu:

WPROWADZENIE

1. Niniejsza sprawa dotyczy rozvodu z orzeczeniem wyłącznej winy skarżącej z powodu zaprzestania przez nią utrzymywania stosunków seksualnych z mężem. Skarżąca powołuje się na art. 8 Konwencji.

FAKTY

2. Skarżąca urodziła się w 1955 r. i mieszka w Le Chesnay. Przed Trybunałem reprezentowała ją pani L. Mhissen, pełnomocniczka.

3. Rząd reprezentowany był przez pełnomocnika, pana D. Colasa, dyrektora ds. prawnych w Ministerstwie ds. Europy i Spraw Zagranicznych.

4. Okoliczności faktyczne sprawy, zgodnie z tym, co przedstawiły strony, są następujące.

5. Skarżąca i J.C. pobrali się w 1984 r. i mieli czworo dzieci.

6. W dniu 17 kwietnia 2012 r. skarżąca wniosła pozew o rozwód.

7. W postanowieniu o braku zawarcia ugody z dnia 29 stycznia 2013 r. sąd ds. rodzinnych przy Sądzie Wielkiej Instancji w Wersalu (*tribunal de grande instance*) udzielił zgody na wszczęcie sądowego postępowania rozwodowego i orzekł o środkach tymczasowych. W ramach tego postanowienia przyznał

skarżącej prawo do korzystania z domu małżeńskiego, nakazał J.C. opuścić tenże dom oraz ustalił sposób jego wkładu w utrzymanie i edukację ostatniego z dzieci pary, które nadal pozostawało na ich utrzymaniu.

8. W dniu 9 lipca 2015 r. skarżąca wniosła o orzeczenie rozwodu z winy męża. Podniosła, że mąż nadawał priorytet swojej własnej karierze zawodowej kosztem życia rodzinnego, okazał się porywczy, a jego zachowanie bywało przemocowe i krzywdzące. Przedstawiła także szereg żądań dotyczących skutków rozwodu i sposobu wykonywania obowiązku alimentacyjnego przez J.C. na rzecz ostatniego z ich dzieci. Wniosła również o zadośćuczynienie w wysokości 8000 euro za uchybienia, jakich miał się dopuścić jej mąż w trakcie trwania małżeństwa.

9. J.C. wniósł – w ramach powództwa wzajemnego – aby rozwód został orzeczony z wyłącznej winy skarżącej, twierdząc, że przez kilka lat unikała spełniania powinności małżeńskiej i że naruszyła obowiązek wzajemnego szacunku między małżonkami, dopuszczając się wobec niego oszczerstw. Tytułem żądania ewentualnego wniósł o orzeczenie rozwodu z powodu trwałego rozkładu więzi małżeńskiej. Ponadto sprzeciwił się żądaniom skarżącej dotyczącym skutków majątkowych rozwodu i zwiększenia wymiaru ciążącego na nim obowiązku alimentacyjnego. Sprzeciwił się także żądaniu małżonki o przyznanie świadczenia wyrównawczego, podnosząc, że rozpad małżeństwa nie spowodował dysproporcji w warunkach życia małżonków. Na koniec zażądał zadośćuczynienia w wysokości 1000 euro za zarzucane naruszenie obowiązku wzajemnego szacunku, nie domagając się jednakże żadnych roszczeń odszkodowawczych za uchybienie powinności małżeńskiej.

10. W wyroku z dnia 13 lipca 2018 r. sąd ds. rodzinnych przy Sądzie Wielkiej Instancji w Wersalu uznał, że żaden z zarzutów podniesionych przez małżonków nie był zasadny i nie było podstaw do rozwodu z orzeczeniem o winie. Co się tyczy w szczególności zarzucanego uchybienia powinności małżeńskiej, sąd ten uznał, że problemy zdrowotne skarżącej uzasadniały trwały brak stosunków seksualnych z mężem. Sąd orzekł rozwód z powodu trwałego rozkładu więzi małżeńskiej, stwierdzając, że wspólne pożycie między małżonkami ustało na ponad dwa lata przed dniem wniesienia powództwa o rozwód. Następnie orzekł o skutkach rozwodu. W szczególności oddalił żądanie skarżącej o przyznanie świadczenia wyrównawczego z uwagi na to, że rozpad małżeństwa nie spowodował dysproporcji w warunkach życia małżonków. Wreszcie oddalił wzajemne roszczenia odszkodowawcze obojga małżonków, a także wniosek o ponowne określenie wymiaru obowiązku alimentacyjnego ciążącego na J.C.

11. Skarżąca wniosła apelację do tego orzeczenia.

12. Strony podtrzymały wszystkie swoje żądania.

13. Po rozprawie zwrócono się do stron o przedstawienie uwag co do dopuszczalności wniosku o rozwód przedstawionego przez J.C. w oparciu o trwały rozkład więzi małżeńskiej. W piśmie uzupełniającym z dnia

WYROK W SPRAWIE H.W. PRZECIWKO FRANCJI

4 października 2019 r. skarżąca wniosła o uznanie tego wniosku za niedopuszczalny z uwagi na jego złożenie z naruszeniem wymogów określonych w art. 1077 Kodeksu postępowania cywilnego.

14. Wyrokiem z dnia 7 listopada 2019 r. Sąd Apelacyjny w Wersalu (*cour d'appel*) orzekł rozwód z wyłącznej winy skarżącej w oparciu o następujące uzasadnienie:

„Mając na względzie, że [H.W.] sama przyznała w zawiadomieniu złożonym dnia 9 maja 2014 r. na komisariacie policji w Wersalu, że przestała utrzymywać wszelkie stosunki intymne z mężem począwszy od 2004 r.;

Mając na względzie, że [H.W.] usprawiedliwia tę sytuację swoim stanem zdrowia, powołując się w szczególności na ciężki wypadek w metrze uznany za wypadek przy pracy z dnia 29 grudnia 2005 r., który wiązał się z wieloma powikłaniami i w wyniku którego była ona unieruchomiona przez prawie rok, a kolejno na operację dyskopatii skutkującej niedowładem w 2009 r.; (...) że powołała się również na utrzymujący się zespół objawów związany z infekcją przenoszoną przez kleszcze (przewlekła borelioza – załącznik nr 251) leczony długotrwałą antybiotykoterapią od października 2016 r.;

Mając na względzie jednak, że wskazane okoliczności medyczne nie mogą usprawiedliwiać ciągłej odmowy żony utrzymywania intymnych relacji z mężem od 2004 r., i to przez tak długi okres, zwłaszcza że w ramach przywołanego zawiadomienia [H.W.] wspominała o powtarzających się żądaniach męża w tej sferze i sporach powstałych w wyniku tej sytuacji;

Mając na względzie że okoliczności te, ustalone na podstawie zeznań żony, stanowią poważne i powtarzające się naruszenie obowiązków małżeńskich, które uniemożliwia dalsze wspólne pożycie;

Mając na względzie, że jedynie żądanie rozwodu sformułowane przez [J.C.] zostało poparte wystarczającymi dowodami, rozwód zostanie orzeczony z wyłącznej winy małżonki, a zaskarżony wyrok uchylony”.

15. Sąd Apelacyjny utrzymał przy tym w mocy wyrok wydany w pierwszej instancji w pozostałej części.

16. Skarżąca wniosła skargę kasacyjną od tego wyroku. W uzupełniającym piśmie procesowym przedstawiła ona szereg zarzutów, w tym zarzut naruszenia „art. 4 i nast.” Konwencji sformułowany w następujący sposób:

„Orzekając o rozwodzie z winy skarżącej, sąd apelacyjny błędnie uznał «ciągłą odmowę ze strony żony (począwszy od 2004 r.) utrzymywania stosunków intymnych z mężem» za «poważne i powtarzające się naruszenie obowiązków małżeńskich, które uniemożliwiało dalsze pożycie małżeńskie».

Chociaż zgodnie z brzmieniem art. 242 Kodeksu cywilnego «małżonek ma prawo wystąpić o rozwód, jeżeli współmałżonek jest winny poważnego i powtarzającego się naruszenia obowiązków małżeńskich oraz jeżeli uniemożliwiają one dalsze pożycie małżeńskie», odmowa utrzymywania stosunków intymnych nie może zostać uznana za okoliczność faktyczną stanowiącą takie naruszenie.

Wniosek przeciwny prowadziłby wprost do uznania, że istnieje rzeczywisty obowiązek po stronie każdego z małżonków w tej sferze, aby odpowiadać na żądania współmałżonka i poddawać się im niezależnie od własnej woli.

WYROK W SPRAWIE H.W. PRZECIWKO FRANCJI

W rzeczywistości przedmiotem niniejszej sprawy jest więc prawo do nietykalności cielesnej i wolności osobistej, czyli praw podstawowych chronionych na mocy Konwencji.

Nie dziwi zatem, że chociaż taki obowiązek mógł pojawić się *implicite* w niektórych wydawanych w przeszłości orzeczeniach, to na szczęście od 23 lat żaden z wyroków nie szedł w tym kierunku (por. wyrok izby drugiej cywilnej Sądu Kasacyjnego z dnia 17 grudnia 1997 r., skarga nr 96-15.704).

Dlatego też w niniejszej sprawie [zaskarżony] wyrok nie może zostać utrzymany w mocy w zakresie, w jakim uznaje za dopuszczalne stwierdzenie, że «ciągła odmowa ze strony żony (począwszy od 2004 r.) utrzymywania stosunków intymnych z mężem» stanowiła „poważne i powtarzające się naruszenie obowiązków małżeńskich, które uniemożliwiało dalsze pożycie małżeńskie» (zaskarżony wyrok, str. 6, § 9).

Orzekając w ten sposób, sąd apelacyjny potwierdził, że żona ma obowiązek odpowiadania na żądania męża, nawet jeżeli jest to wbrew jej woli.

Stwierdzenie to jest niedopuszczalne i zostanie podważone”.

17. W odpowiedzi na skargę J.C. odniósł się szczegółowo do tej kwestii:

„(...) naruszenie powinności małżeńskiego było i pozostaje uchybieniem w świetle art. 242 Kodeksu cywilnego, które uzasadnia orzeczenie rozwodu z wyłącznej winy tego, kto odmawia jej wypełniania.

Powinność ta jest jedną z form, jaką przyjmuje obowiązek wspólnego życia małżonków, o którym mowa w art. 215 Kodeksu cywilnego.

Wobec braku zmian w przepisach prawa jego naruszenie pozostaje przesłanką uzasadniającą rozwód z orzeczeniem o winie.

Sąd Kasacyjny nie miał od kilku lat okazji orzekać wobec tego rodzaju okoliczności faktycznych w uzasadnieniu wyroku (izba pierwsza cywilna, wyrok z dnia 17 grudnia 1997 r., skarga nr 96-15.704), bowiem pozostawia on sądowi orzekającemu co do istoty sprawy niezależne prawo dokonania oceny, czy zachowanie małżonka stanowi poważne i powtarzające się naruszenie obowiązków wynikających ze stosunku małżeństwa, które uniemożliwia dalsze pożycie małżeńskie (izba pierwsza cywilna, wyrok z dnia 24 czerwca 2015 r., skarga nr 13-20.291).

Niewiele spośród ostatnich orzeczeń tego Sądu pozwala zatem wykazać, że zarzut ten jest wciąż wystarczający do orzeczenia rozwodu z winy jednego z małżonków.

Sąd Kasacyjny niedawno przypomniał jednakże, że odmowa utrzymywania stosunków seksualnych była w przeszłości przesłanką do stwierdzenia nieważności małżeństwa (izba druga cywilna, wyrok z dnia 19 grudnia 2012 r., skarga nr 09-15.606), a sądy orzekające co do istoty sprawy regularnie orzekają rozwody w oparciu o tę przesłankę (...).

Ponadto «art. 4 i nast.» [Konwencji] przywołane przez [H.W.] nie mogą podważyć tego sposobu zdefiniowania obowiązków małżeńskich. (...) strona skarżąca ogranicza się do ogólnego przywoływania tekstu przepisów [Konwencji] (...).

Należy przypomnieć, że obowiązek utrzymywania stosunków intymnych z małżonkiem jest uzasadniony zarówno tym, że celem małżeństwa jest założenie rodziny, jak i tym, że takie stosunki wyrażają trwałość uczucia małżonków.

Ponadto uchybienie temu obowiązkowi oczywiście w żaden sposób, co do zasady, nie wystarcza automatycznie do orzeczenia rozwodu. Może tak być wyłącznie wtedy,

WYROK W SPRAWIE H.W. PRZECIWKO FRANCJI

gdy sąd orzekający co do istoty sprawy uzna je za poważne lub powtarzające się naruszenie, które uniemożliwia dalsze pożycie małżeńskie.

Zarzut ten może być również oddalony, jeżeli [naruszenie to] okaże się usprawiedliwione okolicznościami przywołanymi przez tego, komu jest ono przypisywane, zgodnie z art. 245 Kodeksu cywilnego.

W związku z tym dopiero wzięwszy pod uwagę okoliczności danej sprawy, a w szczególności analizę relacji między małżonkami, sąd orzekający co do istoty sprawy będzie mógł zdecydować, że odmowa stosunków seksualnych stanowi podstawę do orzeczenia rozwodu.

Nie ma zatem powodu, aby domagać się zmiany w orzecznictwie Sądu Kasacyjnego, o którą wnosi [skarżąca], celem wyłączenia odmowy utrzymywania stosunków intymnych z katalogu przesłanek uzasadniających rozwód z orzeczeniem o winie”.

18. W dniu 27 lipca 2020 r. sprawozdawczyni zaproponowała oddalenie skargi. Odnosząc się do naruszenia powinności małżeńskiej zauważyła, co następuje:

„Należy przypomnieć, że Sąd Kasacyjny przyznaje sądowi orzekającemu co do istoty sprawy niezależne prawo do ustalenia nie tylko zaistnienia okoliczności faktycznych, które można przypisać małżonkowi, stanowiących przesłankę rozwodu z orzeczeniem o winie, ale także do dokonania oceny, czy stanowią one poważne lub powtarzające się naruszenie obowiązków małżeńskich, które uniemożliwia dalsze pożycie małżeńskie, zgodnie z postanowieniami art. 242 Kodeksu cywilnego (izba pierwsza cywilna, wyrok z dnia 1 czerwca 2011 r., skarga nr 10-17,461; izba druga cywilna, wyrok z dnia 15 stycznia 1997 r., skarga nr 95-15740; izba druga cywilna, wyrok z dnia 29 kwietnia 1994 r., *Bull.* II, nr 123 ; izba druga cywilna, wyrok z dnia 20 lipca 1993 r., skarga nr 91-21253; izba druga cywilna, wyrok z dnia 22 stycznia 1992 r., skarga nr 90-14540; izba pierwsza cywilna, wyrok z dnia 21 listopada 2012 r., skarga nr 11-30.032; izba pierwsza cywilna, wyrok z dnia 25 maja 2016 r., skarga nr 15-18,890; izba pierwsza cywilna, wyrok z dnia 27 września 2017 r., skarga nr 16-24.489).

Zarzut bezpośrednio sprzeczny z utrwalonym orzecznictwem nie może prowadzić do uwzględnienia skargi kasacyjnej”.

19. Decyzją z dnia 17 września 2020 r. wydaną bez szczegółowego uzasadnienia Sąd Kasacyjny oddalił skargę kasacyjną skarżącej, uznając, że przedstawione w niej zarzuty nie uzasadniają w sposób oczywisty jej uwzględnienia.

WŁAŚCIWE RAMY PRAWNE

I. PRAWO KRAJOWE

A. Powinność małżeńska i rozwód z orzeczeniem o winie

1. *Przepisy Kodeksu cywilnego*

20. W chwili zaistnienia okoliczności faktycznych sprawy właściwe przepisy Kodeksu cywilnego brzmiały następująco:

Art. 212

„Małżonkowie winni są sobie nawzajem szacunek, wierność, wsparcie i pomoc”.

Art. 215 akapit 1

„Małżonkowie zobowiązują się wobec siebie do wspólnego pożycia”.

Art. 229

„Rozwód można orzec w przypadku:

- obopólnej zgody,
- zgody co do rozpadu małżeństwa w przypadku braku zgody co do jego przyczyny,
- trwałego rozkładu więzi małżeńskiej,
- lub winy”.

Art. 238 akapit. 1

„Trwały rozkład więzi małżeńskiej wynika z ustania wspólnego pożycia między małżonkami, jeżeli w chwili złożenia pozwu o rozwód żyją oddzielnie od więcej niż dwóch lat”.

Art. 242

„Małżonek ma prawo wystąpić o rozwód, jeżeli współmałżonek jest winny poważnego i powtarzającego się naruszenia obowiązków małżeńskich oraz jeżeli uniemożliwiają one dalsze pożycie małżeńskie”.

Art. 266 akapit 1

„Bez uszczerbku dla art. 270, odszkodowanie może zostać przyznane małżonkowi w celu zrekompensowania szczególnie poważnych konsekwencji, jakie poniósł on wskutek rozwiązania małżeństwa w przypadku, gdy był on pozwany w sprawie o rozwód z powodu trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego i sam nie wnosił o rozwód lub gdy rozwód został orzeczony z wyłącznej winy drugiego małżonka”.

Art. 270:

„Rozwód znosi obowiązek alimentacyjny między małżonkami.

WYROK W SPRAWIE H.W. PRZECIWKO FRANCJI

Jeden z małżonków może zostać zobowiązany do wypłacania drugiemu świadczenia mającego na celu zrekompensowanie, na tyle, na ile jest to możliwe, różnicy w ich warunkach życia, spowodowanej przez rozpad małżeństwa. Świadczenie to ma charakter ryczałtowy. Przyjmuje ono formę sumy pieniężnej, której wysokość ustala sąd.

Sąd może jednakże odmówić przyznania takiego świadczenia, jeśli wymagają tego względy słuszności lub ze względu na kryteria przewidziane w art. 271 lub w przypadku, gdy rozwód jest orzeczony z wyłącznej winy małżonka, który wnosi o przyznanie tego świadczenia, z uwzględnieniem szczególnych okoliczności rozpadu małżeństwa”.

21. Szkoda, o której rekompensatę można wnosić na podstawie art. 266 Kodeksu cywilnego, powinna wynikać przede wszystkim z rozwiązania małżeństwa. Prawo krajowe pozwala jednak małżonkom na wnoszenie o naprawienie szkody zawinionej przez jednego z małżonków na podstawie zasad ogólnych odpowiedzialności cywilnej.

22 Celem ustawy nr 2004-439 z dnia 26 maja 2004 r. było rozdzielenie kwestii przyczyn orzekania rozwodu od konsekwencji majątkowych rozwodu. Artykuł 270 ust. 2 Kodeksu cywilnego pozwala tym samym każdemu z małżonków ubiegać się o świadczenie wyrównawcze niezależnie od przyczyny rozwodu. Artykuł 270 ust. 3 Kodeksu cywilnego przyznaje jednakże sądowi prawo do odmowy przyznania świadczenia wyrównawczego w przypadku, gdy rozwód jest orzeczony z wyłącznej winy małżonka, który o nie występuje, „jeżeli wymagają tego względy słuszności”.

2. Orzecznictwo dotyczące powinności małżeńskiej

23. Zgodnie z dawnym, ale utrwalonym orzecznictwem na małżonkach ciąży „powinność małżeńska”, czyli obowiązek utrzymywania stosunków seksualnych, którego niewypełnianie może stanowić podstawę orzeczenia rozwodu (Sąd Kasacyjny, izba druga cywilne, wyroki z dnia 8 października 1964, *Bull. civ. II* nr 599; z dnia 12 listopada 1965 r., *Bull. Civ. II* nr 879; z dnia 27 stycznia 1971 r., skarga nr 70-11.864, *Bull. Civ. II* nr 27; z dnia 23 kwietnia 1975 r., skarga nr 74-11.819; *Bull. Civ. II* nr 114; z dnia 17 grudnia 1997 r., skarga nr 96-15.704).

24. Sąd Kasacyjny orzekł również, w ostatnim z tych wyroków z 1997 r., że sąd apelacyjny, korzystając z przysługującego mu niezależnego prawa dokonania oceny dowodów, mógł uznać, że „długotrwałe powstrzymywanie się od stosunków intymnych przypisywane małżonce” stanowiło uchybienie uzasadniające orzeczenie rozwodu z wyłącznej winy małżonki, ponieważ „nie było ono uzasadnione wystarczającymi względami medycznymi”.

25. Chociaż Sąd Kasacyjny nie potwierdził wyżej wymienionego orzecznictwa od tego czasu, nadal jest ono regularnie stosowane przez sądy pierwszej instancji i sądy apelacyjne (zob. niedawne przykłady: sąd apelacyjny w Aix-en-Provence, wyrok z dnia 1 października 2008 r., RG nr 07/01817; sąd apelacyjny w Rouen, wyrok z dnia 18 grudnia 2014 r.,

RG nr 13/06454; sąd apelacyjny w Tuluzie, wyrok z dnia 20 stycznia 2015 r., RG nr 13/00856; sąd apelacyjny w Colmarze, wyrok z dnia 6 grudnia 2016 r., RG nr 15/02103).

26. Do sędziów orzekających co do istoty sprawy należy ocena, czy czyny można przypisać danemu małżonkowi i czy stanowią one „poważne lub powtarzające się naruszenie obowiązków małżeńskich”, które „uniemożliwiają dalsze pożycie małżeńskie”, w rozumieniu art. 242 Kodeksu cywilnego. W związku z tym niektóre przypadki odmowy utrzymywania stosunków seksualnych nie są uznawane za zawinione (zob. np. orzeczenie sądu apelacyjnego w Montpellier z dnia 28 maja 1996 r., RG. nr 95/05529, JurisData nr 1996.034226, i sądu apelacyjnego w Bordeaux z dnia 27 lutego 2001 r., RG nr 99/04229, JurisData nr 2001-137867, w odniesieniu do uzasadnionego charakteru [odmowy] z uwagi na wcześniejsze nadużycia seksualne popełnione przez małżonka; wyrok sądu apelacyjnego w Amiens z dnia 19 czerwca 2014 r., RG nr 13/03059, JurisData nr 2014-019289, w odniesieniu do uwzględnienia aktów przemocy ze strony współmałżonka i niedochowania przez niego wierności; wyrok sądu apelacyjnego w Metz z dnia 27 października 1983 r., JurisData, nr 1983-043752, oraz wyrok sądu apelacyjnego w Paryżu z dnia 16 kwietnia 2015 r., RG nr 13/16028, w odniesieniu do uwzględnienia wieku lub stanu zdrowia danego małżonka).

27. Niewywiązywanie się przez jednego z małżonków z powinności małżeńskiej może ponadto stanowić podstawę do wniesienia powództwa o odszkodowanie przeciwko temu małżonkowi (sąd apelacyjny w Aix-en-Provence, wyrok z dnia 3 maja 2011 r., RG nr 09/05752). W orzeczeniu tym sąd apelacyjny podtrzymał wyrok zasądający wypłacenie przez małżonka jego współmałżonke odszkodowania w wysokości 10 000 euro w ramach rekompensaty za brak stosunków seksualnych między małżonkami trwający przez kilka lat, uzasadniając to tym, że są one „w szczególności wyrazem wzajemnego okazywania uczuć i wpisują się w ciągłość obowiązków wynikających z małżeństwa”.

28. Według wielu autorów powinność małżeńska znajduje swoje źródło w prawie kanonicznym¹, które kiedyś czyniło z *copula carnalis* (pożycie cielesne) warunek nierozzerwalności małżeństwa i jeden z obowiązków z nim związanych, oraz w prawie małżeńskim zwyczajowym².

¹ Brugière, Jean-Michel, „Le devoir conjugal : philosophie du code et morale du juge”, *Recueil Dalloz* 2000, s. 10, oraz Leroyer, Anne-Marie, „Regard civiliste sur la loi relative aux violences au sein du couple”, *Revue trimestrielle de droit civil* 2006, s. 402.

² Branlard, Jean-Paul, „Le sexe et l'état des personnes. Aspects historique, sociologique et juridique”, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1993.

3. Praktyka sądowa

29. Badania nad postępowaniami sądowymi dotyczącymi zarzutów niewypełniania powinności małżeńskiej były publikowane w latach 1985³, 2000⁴ i 2023⁵. Orzeczenia zidentyfikowane przez doktrynę zostały w większości wydane przez sądy pierwszej instancji lub sądy apelacyjne. Autorzy tych badań stwierdzają, że zainteresowanie stron postępowania wobec występowania z takimi powództwami stale maleje i, co za tym idzie, że sędziowie są coraz bardziej niechętni orzekaniu rozvodu tylko na tej podstawie. Niemniej potwierdzają oni, że takie spory wciąż się zdarzają. Zauważają, że pozwy o rozwód oparte na zarzutach niewypełniania powinności małżeńskiej są przeważnie wnoszone przez mężczyzn, najczęściej z tytułu powództwa wzajemnego, i że napotykają oni trudności w zakresie przeprowadzenia dowodu.

B. Penalizacja wykorzystywania seksualnego w związku małżeńskim

30. Od 1984 r. Sąd Kasacyjny uznaje gwałt małżeński za czyn karalny (Sąd Kasacyjny, wyrok z dnia 17 lipca 1984 r., skarga nr 84-91.288, *Bull. Crim* nr 260, i wyrok z dnia 5 września 1990, skarga nr 90-83.786, *Bull. crim.* nr 313). Przez pewien czas orzecznictwo to miało ograniczony wymiar z uwagi na dalsze obowiązywanie domniemania zgody na czynności seksualne dokonane w ramach pożycia małżeńskiego (Sąd Kasacyjny, wyrok z dnia 11 czerwca 1992 r., skarga nr 91-86.346, *Bull. crim.* nr 232).

31. Ustawa nr 2006-399 z 4 kwietnia 2006 r. potwierdziła przywołane orzecznictwo, wprowadzając w art. 222-22 Kodeksu karnego następujący akapit:

Art. 222-22 akapit drugi

„Gwałt i inne akty przemocy seksualnej mają miejsce wówczas, gdy zostały narzucone ofierze w okolicznościach przewidzianych w niniejszej sekcji [Kodeksu], niezależnie od charakteru relacji między sprawcą a ofiarą, w tym od tego, czy osoby te pozostają w stosunku małżeńskim. W takim przypadku domniemuje się zgodę małżonków, dopóki jej brak nie zostanie wykazany”.

32. W ustawie tej podwyższono również wymiar kar przewidzianych za wykorzystywanie seksualne w związku małżeńskim.

³ Dekeuwer-Défossez, Françoise "Impressions de recherche sur les fautes cause de divorce", *Recueil Dalloz* 1985, kronika, 219, s. 221, która bada korpus 371 wyroków.

⁴ Brugière, Jean-Michel, cyt. wyżej, który wskazuje 124 orzeczeń o rozwodzie z winy jednego z małżonków wydanych na tej podstawie w latach 1980–2000.

⁵ Mattiussi, Julie, „Le devoir conjugal : de l’obligation de consentir”, [w:] Garcia, Manon, Mazaleigue-Labaste, Julie, i Mornington, Alicia-Dorothy (red.), „Envers et revers du consentement”, Mare & Martin, 2023, który wymienia 46 orzeczeń wydanych po wejściu w życie ustawy z dnia 4 kwietnia 2006 r..

33. Ustawa nr 2010-769 z dnia 9 lipca 2010 r. ostatecznie uchyliła przepis art. 222-22 akapit drugi zdanie drugie oraz zawarte w nim domniemanie zgody.

II. WŁAŚCIWE PRAWO MIĘDZYNARODOWE

34. Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (CETS nr 210) („Konwencja stambulska”), otwarta do podpisu w dniu 11 maja 2011 r., została ratyfikowana przez Francję w dniu 4 lipca 2013 r. Weszła ona w życie w odniesieniu do tego państwa w dniu 1 listopada 2014 r.

35. Właściwe przepisy Konwencji stambulskiej brzmią następująco:

Artykuł 2 - Zakres konwencji

„1. Niniejsza konwencja ma zastosowanie do wszystkich form przemocy wobec kobiet, w tym przemocy domowej, która dotyka kobiety w nieproporcjonalnie większym stopniu.

(...)”

Artykuł 3 – Definicje

„Dla celów niniejszej konwencji:

a. «przemoc wobec kobiet» rozumie się jako naruszenie praw człowieka i formę dyskryminacji kobiet i oznacza wszelkie akty przemocy ze względu na płeć, które powodują lub mogą prowadzić do fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej szkody lub cierpienia kobiet, w tym również groźby takich aktów, przymus lub arbitralne pozbawianie wolności, zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym,

b. «przemoc domowa» oznacza wszelkie akty przemocy fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej zdarzające się w rodzinie lub gospodarstwie domowym, lub między byłymi, lub obecnymi małżonkami, lub partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą lub dzielili miejsce zamieszkania, czy nie;”

Artykuł 5 - Zasady odpowiedzialności państwa i należyta staranność

„(...)

2. Strony przyjmą konieczne środki ustawodawcze i inne środki dla zapewnienia należytej staranności w zapobieganiu, ściganiu, karaniu oraz naprawieniu szkody wynikającej z aktów przemocy objętych zakresem konwencji, które są popełniane przez podmioty inne niż państwowe”.

Artykuł 12 – Zobowiązania ogólne

„1. Strony podejmą konieczne środki by promować zmianę społecznych i kulturowych wzorców zachowań kobiet i mężczyzn w celu wykorzenienia uprzedzeń, zwyczajów, tradycji oraz innych praktyk opartych na idei niższości kobiet lub na stereotypowych rolach kobiet i mężczyzn.

WYROK W SPRAWIE H.W. PRZECIWKO FRANCJI

2. Strony przyjmą konieczne środki ustawodawcze i inne środki by zapobiegać wszystkim formom przemocy objętym zakresem niniejszej konwencji, popełnianych przez osoby fizyczne lub prawne.

(...)”.

Artykuł 36 - Przemoc seksualna, w tym gwałt

„1. Strony przyjmą konieczne środki ustawodawcze lub inne środki w celu zapewnienia, by za następujące umyślne czynności groziła odpowiedzialność karna:

a) penetracja waginalna, analna lub oralna o charakterze seksualnym ciała innej osoby jakąkolwiek częścią ciała lub przedmiotem, bez jej zgody,

b. inne czynności o charakterze seksualnym wobec innej osoby, bez jej zgody,

(...)

2. Zgoda musi być udzielona dobrowolnie jako wyraz wolnej woli, co należy oceniać w świetle danych okoliczności.

3. Strony przyjmą konieczne środki ustawodawcze lub inne środki w celu zapewnienia, by postanowienia ustępu 1 stosowały się również do czynów podejmowanych wobec byłych lub obecnych małżonków, lub partnerów, zgodnie z tym, jak to uznaje prawo wewnętrzne”.

PRAWO

I. ZARZUCANE NARUSZENIE ART. 8 KONWENCJI

36. Skarżąca zarzuca, że wyrok rozwodowy w jej sprawie wydano z orzekaniem o winie z powodu uchylania się przez nią od powinności małżeńskiej. Powołuje się ona na art. 8 Konwencji, który brzmi następująco:

„1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego (...).

2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób”.

A. Dopuszczalność

1. Stanowiska stron

37. Rząd podnosi zastrzeżenie niewyczerpania środków odwoławczych przewidzianych prawem wewnętrznym. Chociaż przyznaje, że zarzut dotyczący w szczególności naruszenia art. 8 Konwencji został podniesiony przed Sądem Kasacyjnym, twierdzi, że zarzut ten był nowy i że Sąd Kasacyjny nie miał kompetencji do orzekania w sprawie wystąpienia winy, jako że kwestia ta pozostaje w zakresie władzy dyskrecjonalnej sędziów orzekających co do istoty sprawy.

38. Skarżąca wnosi o odrzucenie tego zastrzeżenia wstępnego. W pierwszej kolejności zaznacza ona, że wyraźnie podniosła zarzut naruszenia art. 4 i nast. Konwencji w treści swojej skargi kasacyjnej od wyroku Sądu Apelacyjnego w Wersalu z dnia 7 listopada 2019 r.

2. Ocena Trybunału

39. Trybunał przypomina, że cel art. 35 ust. 1 Konwencji polega na zapewnieniu układającym się państwom możliwości zapobieżenia lub naprawienia naruszeń, które zarzuca się państwom, zanim zarzuty te zostaną skierowane do Trybunału. Zatem skarga, która ma być następnie skierowana do Trybunału, musi najpierw zostać złożona – przynajmniej co do istoty – do odpowiedniego organu krajowego oraz w zgodzie z wymogami formalnymi i terminami przewidzianymi w prawie krajowym. Niemniej jednak obowiązek wyczerpania dotyczy wyłącznie tych środków odwoławczych, które są skuteczne i pozwalają naprawić zarzucane naruszenie. W szczególności przepis art. 35 ust. 1 Konwencji nakazuje wykorzystywanie tylko tych środków, które w danej sprawie są dostępne i odpowiednie; ich istnienie powinno być wystarczająco pewne nie tylko w teorii, ale także w praktyce, w przeciwnym razie są one uznawane za nieskuteczne i niedostępne (zob. spośród licznych wyroków: *Sejdović przeciwko Włochom* [Wielka Izba], skarga nr 56581/00, §§ 43–45, ETPC 2006-II; *Paksas przeciwko Litwie* [Wielka Izba], skarga nr 34932/04, § 75, ETPC 2011 [fragmenty]; oraz *Vučković i inni przeciwko Serbii* [zastrzeżenie wstępne] [Wielka Izba], skarga nr 17153/11 i 29 innych, §§ 70–71, 25 marca 2014 r.). W celu pełnego wyczerpania środków odwoławczych przewidzianych w prawie wewnętrznym konieczne jest co do zasady doprowadzenie postępowania krajowego do etapu postępowania kasacyjnego oraz podniesienie przed sądem kasacyjnym zarzutów opartych na Konwencji, które następnie mogą zostać przedłożone Trybunałowi (*Graner przeciwko Francji* (dec.), skarga nr 84536/17, § 44, 5 maja 2020 r., oraz *Pagerie przeciwko Francji*, skarga nr 24203/16, § 117, 19 stycznia 2023 r.).

40. W niniejszej sprawie skarżąca wniosła skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego w Wersalu z dnia 7 listopada 2019 r. i podniosła zarzut naruszenia „art. 4 i następnych” Konwencji. Z lektury pisma procesowego skarżącej Trybunał wywodzi, że jej zarzuty odnosiły się w szczególności do powinności małżeńskiej (zob. paragraf 16 powyżej). Skarżąca wyraźnie podniosła, że powinność małżeńska narusza jej nietykalność cielesną, która stanowi aspekt prawa do poszanowania życia prywatnego gwarantowanego w art. 8 Konwencji (*X i Y przeciwko Niderlandom*, 26 marca 1985 r., § 22, seria A nr 91; *Y.F. przeciwko Turcji*, skarga nr 24209/94, § 33, ETPC 2003-IX), jak również jej wolność osobistą. Rząd zresztą nie przeczy temu.

41. Trybunał nie podziela argumentu rządu, zgodnie z którym skarżąca ograniczyła się do kwestionowania ustaleń faktycznych dotyczących winy, których dokonał Sąd Apelacyjny w Wersalu. Przeciwnie, Trybunał uznaje,

że przywołany zarzut kasacyjny zmierzał do doprowadzenia do zmiany orzecznictwa krajowego, co nie umknęło pozwanemu w postępowaniu kasacyjnym (zob. paragraf 17 powyżej).

42. Trybunał zauważa ponadto, że powinność małżeńska ma swoje źródło w orzecznictwie (zob. paragrafy 23 i 25 powyżej). W związku z tym to do Sądu Kasacyjnego należało ustalenie, w ramach wykonywania jego kompetencji w zakresie wykładni prawa oraz ujednolicania orzecznictwa, czy obowiązek ten wchodzi w zakres obowiązków małżonków, a w razie odpowiedzi twierdzącej, czy jego naruszenie może stanowić uchybienie w świetle art. 242 Kodeksu cywilnego (zob. paragraf 20 powyżej).

43. W tych okolicznościach Trybunał uznaje, że skarżąca skutecznie podniosła swój zarzut przed sądami krajowymi oraz że miały one możliwość naprawienia tej sytuacji w porządku wewnętrznym, zanim sprawa została wniesiona do Trybunału. W konsekwencji należy oddalić podniesione przez rząd zastrzeżenie dotyczące niewyczerpania środków odwoławczych przewidzianych prawem wewnętrznym.

44. Stwierdzając, że skarga nie jest w sposób oczywisty nieuzasadniona ani niedopuszczalna z jakiegokolwiek innego powodu na podstawie art. 35 Konwencji, Trybunał uznaje ją za dopuszczalną.

B. Przedmiot sprawy

1. Stanowiska stron

a) Stanowisko skarżącej

45. Skarżąca utrzymuje, że potwierdzając istnienie powinności małżeńskiej oraz orzekając rozwód z jej wyłącznej winy z powodu odmowy utrzymywania stosunków seksualnych z mężem, sądy krajowe naruszyły jej prawo do poszanowania życia prywatnego.

46. Po pierwsze, skarżąca podnosi, że ingerencja ta nie była „przewidziana przez ustawę” w rozumieniu art. 8 Konwencji. W tym kontekście podkreśla ona, że żaden z przepisów Kodeksu cywilnego nie nakłada na małżonków obowiązku utrzymywania stosunków seksualnych. Skarżąca uważa ponadto, że Sąd Kasacyjny przestał posługiwać się pojęciem powinności małżeńskiej od czasu wyroku z dnia 5 września 1990 r. (zob. paragraf 30 powyżej). Twierdzi ona, że rozwiązanie zastosowane w niniejszej sprawie nawiązuje do archaicznej wizji małżeństwa. Zdaniem skarżącej jest ono ponadto sprzeczne z niedawnymi zmianami we francuskim prawie karnym, które obecnie w sposób wyraźny penalizuje wymuszanie na współmałżonku współżycia seksualnego (zob. paragrafy 30–33 powyżej).

47. W każdym razie skarżąca twierdzi, że w czasie, w którym miało miejsce postępowanie w jej sprawie, orzecznictwo w sprawach cywilnych cechowało się brakiem spójności oraz że, biorąc pod uwagę jej wiek i stan

zdrowia, niemożliwe było dla niej przewidzenie, czy pozostawała ona związana spornym obowiązkiem.

48. Po drugie, skarżąca kwestionuje zgodność z prawem celu, jaki miała realizować ta ingerencja, uznając, że żadna z przesłanek wymienionych w art. 8 ust. 2 nie może usprawiedliwić naruszenia jej wolności seksualnej.

49. Po trzecie, skarżąca kwestionuje konieczność tej ingerencji. Odwołując się do wyroku *S.W. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (22 listopada 1995 r., § 44, seria A nr 335-B), twierdzi ona, że gwałt dokonany na małżonku nie może pozostawać bezkarny, nie naruszając podstawowych celów Konwencji. W ocenie skarżącej korzystanie z prawa [do ochrony życia prywatnego] chronionego zarówno przez prawo krajowe, jak i Konwencję, nie powinno pociągać za sobą odpowiedzialności cywilnej. Podnosi wreszcie, że obawa przed sankcją, nawet na gruncie prawa cywilnego, może prowadzić do wadliwości zgody na współżycie seksualne między małżonkami.

50. W odpowiedzi na uwagi rządu skarżąca zauważa, że ani Konwencja (*Piotrowski przeciwko Polsce* (dec.), skarga nr 8923/12), ani prawo wewnętrzne nie nakładały na sądy krajowe obowiązku orzeczenia rozwodu za wszelką cenę. Jej zdaniem nic nie stało na przeszkodzie, aby oddalić żądania stron w całości, jeśli okazałyby się one niezasadne.

51. Po czwarte, skarżąca kwestionuje jakość procesu decyzyjnego w porządku krajowym. Z punktu widzenia wymogów proceduralnych wynikających z art. 8 skarżąca zarzuca sądom krajowym, że nie uwzględniły faktu, iż jej odmowa współżycia mogła być uzasadniona przemocą ze strony męża oraz jej problemami zdrowotnymi.

b) Stanowisko rządu

52. Rząd nie kwestionuje tego, że przedstawione okoliczności faktyczne stanowiły ingerencję w prawo do poszanowania życia prywatnego.

53. Twierdzi jednak, że ingerencja ta była przewidziana przez ustawę. Wskazuje, że zgodnie z art. 215 Kodeksu cywilnego małżonkowie zobowiązują się wzajemnie do „wspólnego pożycia”, które zazwyczaj rozumiane jest jako obejmujące „wspólnotę łoża”. Chociaż przyznaje, że żaden z przepisów Kodeksu cywilnego nie nakłada wprost na małżonków obowiązku utrzymywania stosunków intymnych, to podnosi, że obowiązek ten wynika z ugruntowanego orzecznictwa (zob. paragrafy 23–25 powyżej), którego Sąd Kasacyjny nigdy nie kwestionował. Dodaje, że to do sądów rozpatrujących sprawę co do istoty należało rozstrzygnięcie, czy zarzucane naruszenie powinności małżeńskiej pozwalało stwierdzić winę w świetle art. 242 Kodeksu cywilnego, czy też było usprawiedliwione okolicznościami sprawy.

54. Rząd podnosi następnie, że ingerencja ta miała na celu „ochronę praw innych osób” w rozumieniu art. 8 ust. 2 [Konwencji]. Wskazuje, że chodziło w szczególności o ochronę prawa małżonków do rozwiązania istniejącego

związku małżeńskiego w sytuacji, gdy dalsze wspólne życie przestało wydawać się możliwe (*N.N. i T.A. przeciwko Belgii*, nr 65097/01, § 42, 13 maja 2008 r.).

55. Rząd twierdzi wreszcie, że kwestionowane ingerencje były konieczne.

56. W tym zakresie wskazuje, po pierwsze, że układającym się państwom przysługuje pewien margines oceny w zakresie, w jakim – jak w przedmiotowej sprawie – należy pogodzić konkurujące ze sobą prawa dwóch osób.

57. Po drugie, wskazuje, że powinność małżeńska nie ma charakteru bezwzględnego i nie podlega przymusowemu wykonaniu. Dodaje ponadto, że prawo karne, penalizując wykorzystywanie seksualne małżonka, gwarantuje im swobodę odmowy każdej formy stosunku intymnego (zob. paragrafy 30–33 powyżej).

58. Po trzecie, podnosi, że małżonkowie dobrowolnie wyrazili zgodę na zawarcie małżeństwa i świadomie poddali się obowiązkom, które to ze sobą niesie.

59. Po czwarte, podnosi, że ten, komu małżonek odmawia współżycia, może zostać zwolniony z obowiązku dochowania wierności wyłącznie w drodze rozwodu, co pozwala na pogodzenie przeciwnych interesów małżonków.

60. Po piąte, rząd podnosi argument, że Sąd Apelacyjny w Wersalu nie mógł rozstrzygnąć o żądaniu ewentualnym J.C. bez uszczerbku dla art. 1077 Kodeksu postępowania cywilnego, który stanowi: „[że] żądanie wniesione tytułem żądania ewentualnego względem innej sprawy [rozdowowej] jest niedopuszczalne”, przy czym przywołana reguła postępowania nie została zastosowana w pierwszej instancji (zob. paragraf 10 i 13 powyżej). W tych okolicznościach utrzymuje, że naruszenie powinności małżeńskiej stanowiło w tej sytuacji jedyną podstawę pozwalającą na orzeczenie rozwodu. Rząd przypomina również, że sądy krajowe były zobowiązane orzekać w granicach żądań stron, i wyraża ubolewanie, że żaden z małżonków nie podniósł w sposób prawnie skuteczny zarzutu trwałego rozkładu więzi małżeńskiej (zob. paragraf 20 powyżej).

61. Po szóste, rząd podkreśla, że uznanie winy skarżącej nie pociągnęło za sobą wobec niej żadnych konsekwencji majątkowych.

2. Ocena Trybunału

a) Zasady ogólne

62. Trybunał przypomina, że pojęcie „życia prywatnego” w rozumieniu art. 8 Konwencji jest pojęciem szerokim, obejmującym w szczególności życie seksualne (*Dudgeon przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 22 października 1981 r., § 41, Seria A nr 45; *E.B. przeciwko Francji* [Wielka Izba], skarga nr 43546/02, § 43, 22 stycznia 2008 r.). Ponadto przypomina, że poszanowanie osobistej autonomii jest istotną zasadą leżącą u podstaw

wykładni gwarancji przewidzianych w art. 8 (*Pretty przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 2346/02, § 62, ETPC 2002-III; *Christine Goodwin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [Wielka Izba], skarga nr 28957/95, § 90, ETPC 2002-VI; *M.L. przeciwko Polsce*, skarga nr 40119/21, § 91, 14 grudnia 2023 r.; oraz *Pindo Mulla przeciwko Hiszpanii* [Wielka Izba], skarga nr 15541/20, § 137, 17 września 2024 r.; zob. również *M. C. przeciwko Bułgarii*, skarga nr 39272/98, § 165-166, ETPC 2003-XII). Prawo do poszanowania życia prywatnego należy zatem rozumieć jako zapewniające wolność seksualną (zob. *J.L. przeciwko Włochom*, skarga nr 5671/16, § 134, 27 maja 2021 r.; oraz *M. A. i inni przeciwko Francji*, skarga nr 63664/19 i 4 inne, § 138, 25 lipca 2024 r.) oraz prawo do dysponowania własnym ciałem (*Pretty*, cyt. powyżej, § 66; *K.A. i A.D. przeciwko Belgii*, skargi nr 42758/98 i 45558/99, § 83, 17 lutego 2005 r.).

63. Artykuł 8 Konwencji ma na celu przede wszystkim ochronę jednostki przed arbitralną ingerencją władz publicznych (zob. m.in. *Libert przeciwko Francji*, skarga nr 588/13, § 40-42, 22 lutego 2018 r., i *Drelon przeciwko Francji*, skargi nr 3153/16 i 27758/18, § 85, 8 września 2022 r.). Do tego negatywnego obowiązku dochodzą obowiązki pozytywne nieodłącznie związane ze skutecznością poszanowania życia prywatnego lub rodzinnego, które mogą obejmować przyjęcie środków mających na celu ochronę życia prywatnego nawet w sferze stosunków między jednostkami (*X i Y przeciwko Holandii*, 26 marca 1985 r., § 23, Seria A nr 91; *Söderman przeciwko Szwecji* [Wielka Izba], skarga nr 5786/08, § 78, ETPC 2013). Trudno jest jednakże precyzyjnie określić granice między obowiązkami pozytywnymi i negatywnymi (*X, Y i Z. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 22 kwietnia 1997 r., § 41, *Zbiór wyroków i decyzji 1997-II*; *Fernández Martínez przeciwko Hiszpanii* [Wielka Izba], skarga nr 56030/07, § 114, ETPC 2014 [fragmenty]).

64. Ingerencja w prawa gwarantowane w art. 8 może być uzasadniona jedynie wtedy, gdy jest przewidziana przez ustawę, zmierza do realizacji jednego lub kilku uprawnionych celów wymienionych w tym postanowieniu oraz jest konieczna w społeczeństwie demokratycznym dla osiągnięcia tych celów.

65. Sformułowanie „przewidziane przez ustawę” oznacza nie tylko, że kwestionowany środek musi mieć podstawę w prawie krajowym, lecz także, że „ustawa” ta powinna być dostępna oraz sformułowana z dostateczną precyzją, aby umożliwić osobom, do których ma zastosowanie, ukierunkowanie swojego postępowania. Osoby te powinny bowiem, w razie potrzeby po zasięgnięciu profesjonalnej porady, być w stanie przewidzieć, w rozsądnym stopniu i w świetle okoliczności sprawy, konsekwencje, jakie może pociągać za sobą określone działanie (zob. np. *Rotaru przeciwko Rumunii* [Wielka Izba], skarga nr 28341/95, § 52, ETPC 2000-V, i *Vavříčka i inni przeciwko Republice Czeskiej* [Wielka Izba], skarga nr 47621/13 i 5 innych, § 266, 8 kwietnia 2021 r.). Pojęcie „ustawa” powinno być

rozumiane w znaczeniu materialnym, a nie formalnym. Obejmuje ono zatem zarówno prawo pisane, nieograniczające się wyłącznie do tekstów ustawodawstwa, lecz obejmujące również akty i instrumenty prawne niższej rangi, jak i prawo niepisane. Podsumowując, jako „ustawę” rozumieć należy obowiązujące przepisy tak, jak zinterpretowały je właściwe sądy (*Leyla Şahin przeciwko Turcji* [Wielka Izba], skarga nr 44774/98, § 88, EKPC 2005-XI, i *Vavříčka i inni*, cyt. wyżej, § 269).

66. Wyliczenie wyjątków od prawa do poszanowania życia prywatnego zawarte w drugim ustępie art. 8 ma charakter wyczerpujący, a ich definiowania dokonuje się zawężająco. Aby ograniczenie tego prawa było zgodne z Konwencją, musi ono być uzasadnione celem, który da się powiązać z jednym z celów wymienionych w tym postanowieniu (*S.A.S. przeciwko Francji* [Wielka Izba], skarga nr 43835/11, § 113, ECHR 2014 [fragmenty], oraz *L.B. przeciwko Węgrom* [Wielka Izba], skarga nr 36345/16, § 108, 9 marca 2023 r.).

67. Zasady dotyczące oceny konieczności ingerencji w prawa gwarantowane przez art. 8 streszczono w wyroku w sprawie *Vavříčka i inni* (cyt. wyżej, §§ 273-275), do którego w tym miejscu należy się odwołać.

68. Trybunał przypomina w szczególności, że władze krajowe co do zasady dysponują w tym zakresie pewnym marginesem oceny. Jego szerokość zależy od wielu czynników podyktowanych okolicznościami konkretnej sprawy. Margines ten jest tym węższy, im bardziej dane prawo jest kluczowe dla skutecznego korzystania przez jednostkę z praw osobistych lub podstawowych, które jej przysługują. W przypadku, gdy w grę wchodzi szczególnie ważny aspekt egzystencji lub tożsamości jednostki, margines pozostawiony państwu jest również ograniczony. Z kolei w przypadku braku konsensusu wśród Układających się Stron Konwencji co do względnej wagi danego interesu lub co do najlepszych środków jego ochrony, zwłaszcza gdy sprawa dotyczy delikatnych kwestii moralnych lub etycznych, margines ten będzie szerszy. Podobnie margines oceny pozwanego państwa jest zazwyczaj szeroki, jeśli wymagane jest osiągnięcie równowagi pomiędzy konkurencyjnymi interesami prywatnymi i publicznymi lub różnymi prawami wynikającymi z Konwencji (*Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [Wielka Izba], skarga nr 6339/05, § 77, ETPC 2007-I, *S.H. i inni przeciwko Austrii* [Wielka Izba], skarga nr 57813/00, § 94, ETPC 2011, *Vavříčka i inni*, cyt. wyżej, §§ 273 i 275).

69. Stosując tę zasadę, Trybunał orzekł, że w obszarze kształtowania swojego prawa rozwodowego i wdrażania go w konkretnych przypadkach państwu przysługuje szeroki margines oceny, biorąc pod uwagę, że zakłada to konieczność pogodzenia wchodzących w grę konkurencyjnych interesów osobistych (*Babiarz przeciwko Polsce*, skarga nr 1955/10, § 47, 10 stycznia 2017 r.).

b) Zastosowanie w niniejszej sprawie

i. Wystąpienie ingerencji

70. Skarżąca nie kwestionuje samego rozwodu, o który również się ubiegała, lecz powodów, na podstawie których został on orzeczony.

71. Trybunał stwierdza, że potwierdzenie obowiązywania powinności małżeńskiej oraz orzeczenie rozwodu z winy skarżącej z tego powodu, że przestała ona utrzymywać stosunki intymne z małżonkiem, stanowią ingerencję w jej prawo do prywatności, wolność seksualną oraz prawo do dysponowania własnym ciałem. O ile prawdą jest, że prawo krajowe w znacznym stopniu oddziela obecnie skutki majątkowe rozwodu od ewentualnej winy małżonków (zob. paragraf 22 powyżej), o tyle nie zmienia to faktu, że środki te stanowią znaczną ingerencję w jeden z najbardziej intymnych aspektów życia prywatnego jednostki (*Dudgeon*, cyt. wyżej, § 52, *Smith i Grady przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skargi nr 33985/96 i 33986/96, § 90, ETPC 1999-VI, *Y.F. przeciwko Turcji*, cyt. wyżej, § 33, oraz *K.A. i A.D. przeciwko Belgii*, cyt. wyżej, § 83). Ponadto wnioski sądu apelacyjnego mają charakter szczególnie stygmatyzujący w zakresie, w jakim odmowa wyrażona przez skarżącą została uznana za „poważne i powtarzające się” naruszenie obowiązków małżeńskich, które „uniemożliwiało” [dosł. czyniło nieznosnym] dalsze wspólne pożycie (zob. paragraf 14 powyżej).

72. Jako że ingerencje w prawa skarżącej wynikały z działania władz publicznych, Trybunał uznaje, że należy je rozpatrywać w świetle obowiązków negatywnych.

ii. Uzasadnienie ingerencji

α) Istnienie przewidywalnej podstawy prawnej

73. Trybunał przypomina, że to przede wszystkim do władz krajowych, a w szczególności do sądów, należy interpretacja i stosowanie prawa krajowego. O ile przyjęta interpretacja nie jest arbitralna ani w oczywisty sposób niezasadna, zadaniem Trybunału jest jedynie ustalenie, czy jej skutki są zgodne z Konwencją (zob. m.in. *Leyla Şahin*, cyt. wyżej, § 87; *Sanchez przeciwko Francji* [Wielka Izba], skarga nr 45581/15, § 128, 15 maja 2023 r.; oraz *Pindo Mulla*, cyt. wyżej, § 132).

74. W niniejszej sprawie Trybunał zauważa, że rozwód został orzeczony na podstawie art. 229 oraz 242 i n. Kodeksu cywilnego (zob. paragraf 20 powyżej), które przewidują możliwość orzeczenia rozwodu z winy jednego z małżonków, jeżeli jest on winny poważnego i powtarzającego się naruszenia obowiązków małżeńskich oraz jeżeli uniemożliwiają one dalsze pożycie małżeńskie. Spór między stronami dotyczy wyłącznie zakresu pojęcia „obowiązków małżeńskich”, a w szczególności dalszego obowiązywania powinności małżeńskiej.

75. Skarżąca podnosi, tytułem żądania głównego, że prawo krajowe nie nakłada na małżonków obowiązku utrzymywania stosunków seksualnych.

76. Trybunał zauważa jednak, że z dawnego, lecz utrwalonego orzecznictwa Sądu Kasacyjnego wynika, iż małżonkowie są związani powinnością małżeńską, a jej niewykonywanie może stanowić uchybienie, które może być podstawą orzeczenia rozwodu (zob. paragraf 23 powyżej). Wyrok z dnia 5 września 1990 r., na który powołuje się skarżąca, nie został wydany w sprawie z zakresu rozwodów, lecz w sprawie karnej i ogranicza się do przypomnienia karalności gwałtu małżeńskiego (zob. paragraf 30 powyżej). Pomimo tej zmiany orzecznictwa Sąd Kasacyjny potwierdził w wyroku z dnia 17 grudnia 1997 r., że „długotrwałe powstrzymywanie się od stosunków intymnych przypisywane małżonce” może uzasadniać orzeczenie rozwodu z jej winy, jeżeli „nie było ono uzasadnione wystarczającymi względami medycznymi”. Choć od tego czasu Sąd Kasacyjny nie potwierdził tej linii orzeczniczej, nigdy nie odszedł od niej i nadal jest ona stosowana przez sądy orzekające co do istoty sprawy (zob. paragrafy 25 i 29 powyżej). Trybunał stwierdza zatem, że sporne ingerencje opierały się na utrwalonym orzecznictwie krajowym.

77. Skarżąca podnosi, tytułem żądania ewentualnego, że zakres pojęcia powinności małżeńskiej był nieprzewidywalny.

78. W tym względzie prawdą jest, że orzecznictwo krajowe nie uznaje każdej odmowy współżycia seksualnego za zawinioną. Pozostawia ono sędziom orzekającym w sprawie ustalenie, czy taka odmowa stanowi wystarczająco poważne lub powtarzające się naruszenie obowiązków małżeńskich, które stanowi podstawę do orzeczenia rozwodu (zob. paragraf 26 powyżej). Uznaje ono również, że pewne okoliczności, takie jak wiek, stan zdrowia czy niewłaściwe lub przemocowe zachowanie współmałżonka, mogą usprawiedliwiać uchylanie się od powinności małżeńskiej (*ibidem*). Trybunał przypomina jednak, że wymóg przewidywalności prawa nie oznacza konieczności takiego stopnia precyzji, który pozwalałby obywatelowi na absolutną pewność co do konsekwencji mogących wyniknąć z jego stosowania. Wiele ustaw z konieczności posługuje się sformułowaniami mniej lub bardziej nieostrych, których interpretacja i stosowanie zależą od praktyki (*Silver i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 25 marca 1983 r., § 88, seria A nr 61; *Michaud przeciwko Francji*, skarga nr 12323/11, § 96, ETPC 2012; oraz *M.K. przeciwko Luksemburgowi*, skarga nr 51746/18, § 56, 18 maja 2021 r.). Trybunał przypomina ponadto, że do władz krajowych, a w pierwszej kolejności do sądów, należy interpretacja i stosowanie prawa wewnętrznego (*Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom* [Wielka Izba], skarga nr 25358/12, § 169, 24 stycznia 2017 r.; oraz *Sanchez*, cyt. wyżej, § 126). W związku z tym fakt, że prawo krajowe przyznaje sędziom orzekającym kompetencję dokonania oceny, czy uchybienie obowiązkowi małżeńskiemu jest wystarczająco poważne,

aby uzasadniać orzeczenie rozwodu, nie podważa jego przewidywalności. W ocenie Trybunału sporne orzecznictwo było sformułowane z dostateczną precyzją, aby umożliwić skarżącej, w razie potrzeby przy zasięgnięciu profesjonalnej porady, ukierunkowanie swojego działania.

79. W świetle powyższego Trybunał uznaje, że sporne ingerencje były „przewidziane przez ustawę” w rozumieniu art. 8 ust. 2 Konwencji.

β) Czy cel, do którego dążono, był uprawniony

80. Do Trybunału należy ustalenie, czy kwestionowane ograniczenia zostały wprowadzone w celu, który można powiązać z jednym z tych, które wymieniono w art. 8 ust. 2 Konwencji (*Parrillo przeciwko Włochom* [Wielka Izba], skarga nr 46470/11, § 163, ETPC 2015, oraz *L.B. przeciwko Węgrom*, cyt. wyżej, § 108), przy czym ocena ta ma w większości przypadków charakter ogólny (*Leyla Şahin*, cyt. wyżej, § 99; *Merabishvili przeciwko Gruzji* [Wielka Izba], skarga nr 72508/13, § 297, 28 listopada 2017 r.; oraz *L.B. przeciwko Węgrom*, cyt. wyżej, § 109).

81. Rząd wskazuje, że sporne ingerencje miały na celu ochronę praw innych osób, a w szczególności prawa każdego z małżonków do rozwiązania związku małżeńskiego, gdy dalsze wspólne pożycie przestało być możliwe (zob. podobnie *N.N. i T.A. przeciwko Belgii*, cyt. wyżej, § 42).

82. Wskazując, że prawo krajowe gwarantuje prawo do rozwodu oraz że rozpad związku małżeńskiego wywiera wpływ na prawa każdego z małżonków, Trybunał uznaje, iż cel spornych ingerencji – odnoszący się do prawa każdego z małżonków do zakończenia stosunku małżeńskiego – był związany z „ochroną praw i wolności innych osób” w rozumieniu Konwencji.

83. Jednakże zadaniem Trybunału pozostaje rozstrzygnięcie kwestii – ściśle związanej z istnieniem uprawnionego celu – czy owe ograniczenia są uzasadnione, innymi słowy, czy opierają się na istotnych i wystarczających powodach oraz czy są proporcjonalne do realizowanego celu (zob. podobnie *Merabishvili*, cyt. wyżej, § 302, oraz *L.B. przeciwko Węgrom*, cyt. wyżej, § 109).

γ) Czy ingerencja była konieczna

84. Należy zbadać, czy sądy krajowe zachowały właściwą równowagę pomiędzy konkurującymi interesami jednostek, a mianowicie, z jednej strony, wolnością seksualną skarżącej, a z drugiej strony, prawem jej małżonka do uzyskania rozwiązania związku małżeńskiego, jeżeli uznaje on, że narzucona mu abstynencja seksualna czyni dalsze utrzymanie tego związku niemożliwym. W tym względzie Trybunał nie wyklucza, że przymusowe utrzymywanie jednego z małżonków w związku, pomimo stwierdzenia nieodwracalnego rozkładu więzi małżeńskiej, może w pewnych okolicznościach stanowić nadmierne naruszenie jego praw (*Ivanov i Petrova przeciwko Bułgarii* (dec.), skarga nr 15001/04, § 61, 14 czerwca 2011 r.;

Babiarz, cyt. wyżej, § 50; zob. także *F. przeciwko Szwajcarii*, 18 grudnia 1987 r., § 38, seria A nr 128; oraz *Aresti Charalambous przeciwko Cyprowi* (dec.), skarga nr 43151/04, § 56, 19 lipca 2007 r.).

85. W zakresie, w jakim sporne ingerencje dotyczą jednego z najbardziej intymnych aspektów życia prywatnego skarżącej, w ocenie Trybunału margines oceny pozostawiony układającym się państwom jest wąski (*Dudgeon*, cyt. wyżej, § 52; oraz *S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [Wielka Izba], skargi nr 30562/04 i 30566/04, § 102, ETPC 2008). Trybunał przypomina, że jedynie szczególnie poważne powody mogą uzasadniać ingerencję władz publicznych w sferę seksualności (*Dudgeon*, cyt. wyżej, § 52; *Smith i Grady*, cyt. wyżej, § 89; oraz *K.A. i A.D. przeciwko Belgii*, cyt. wyżej, § 84). W tej kwestii niniejsza sprawa znacznie różni się od sprawy *Babiarz*, w której żadne z praw przywoływanych przez małżonków w toczącym się postępowaniu rozwodowym nie miało takiego charakteru ani takiego znaczenia (por. *Babiarz*, cyt. wyżej, §§ 37 i 47).

86. W niniejszej sprawie Trybunał stwierdza, że powinność małżeńska rozumiana tak, jak przewiduje to krajowy porządek prawny i jak potwierdzono to w niniejszej sprawie (zob. paragrafy 14 i 19 powyżej), w żaden sposób nie uwzględnia kwestii zgody na stosunki seksualne, mimo że zgoda ta wyznacza fundamentalną granicę korzystania przez osobę z wolności seksualnej.

87. W tym względzie Trybunał przypomina, że każdy akt seksualny dokonany bez zgody stanowi formę przemocy seksualnej (zob. w tym względzie *M. C. przeciwko Bułgarii*, cyt. wyżej, § 163). Ponadto konsekwentnie utrzymuje – z punktu widzenia samego art. 8 lub w połączeniu z art. 3 – że układające się państwa muszą ustanowić i wdrożyć odpowiednie ramy prawne zapewniające ochronę przed aktami przemocy, których mogą dokonywać jednostki (*Söderman*, cyt. wyżej, § 80 i przytoczone tam odniesienia). Obowiązki dotyczące zapobiegania przemocy seksualnej i domowej zostały również wprowadzone w art. 5 ust. 2 i art. 12 ust. 2 Konwencji stambulskiej (zob. paragraf 34 powyżej).

88. Trybunał stwierdza przy tym, że sporny obowiązek nie gwarantuje swobodnej zgody na stosunki seksualne w związku małżeńskim. Reguła prawa, która go wyznacza, ma wymiar preskryptywny w odniesieniu do małżonków w ramach prowadzenia przez nich życia seksualnego. Co więcej, uchybienie temu obowiązkowi pociąga za sobą konsekwencje prawne. Z jednej strony odmowa poddania się powinności małżeńskiej może, w okolicznościach przewidzianych w art. 242 Kodeksu cywilnego, zostać uznana za winę, która może być podstawą do orzeczenia rozwodu, tak jak miało to miejsce w niniejszej sprawie (zob. paragrafy 20 i 23–26 powyżej). Z drugiej strony może ona pociągać za sobą konsekwencje finansowe i stanowić podstawę powództwa odszkodowawczego (zob. paragrafy 22 i 27 powyżej).

89. Trybunał wnioskuję na tej podstawie, że samo istnienie takiego obowiązku małżeńskiego jest sprzeczne zarówno z wolnością seksualną, jak i z prawem do dysponowania własnym ciałem oraz z pozytywnym obowiązkiem prewencji przemocy domowej i seksualnej, który ciąży na układających się państwach.

90. Podczas gdy rząd twierdzi, że penalizacja przestępstw seksualnych popełnionych w związku małżeńskim jest wystarczająca do zapewnienia ochrony wolności seksualnej każdej osoby, Trybunał uważa, że ów zakaz w prawie karnym nie jest wystarczający do pozbawienia skuteczności obowiązku na gruncie prawa cywilnego wprowadzonego w orzecznictwie. Trybunał zauważa, że obowiązek ten jest wbrew przemianom na gruncie prawa karnego (zob. paragrafy 30–33 powyżej), jak również międzynarodowym zobowiązaniom Francji w zakresie zwalczania wszelkich form przemocy domowej (zob. paragraf 34 powyżej).

91. Trybunał nie może uznać, jak zasugerował to rząd, że zgoda na małżeństwo oznacza zgodę na przyszłe stosunki seksualne. Takie uzasadnienie prowadziłoby do pozbawienia gwałtu małżeńskiego jego nagannego charakteru. Tymczasem Trybunał od dawna orzeka, że pogląd, iż mąż nie może być ścigany za gwałt na swojej żonie, jest nie do przyjęcia i jest sprzeczny nie tylko z cywilizowaną koncepcją małżeństwa, ale także i przede wszystkim z podstawowymi celami Konwencji, której samą istotą jest poszanowanie ludzkiej godności i wolności (*S.W. przeciwko Wielkiej Brytanii*, cyt. wyżej, § 44, i *C.R. przeciwko Wielkiej Brytanii*, 22 listopada 1995 r., § 42, Seria A nr 335-C). Zdaniem Trybunału zgoda musi odzwierciedlać wolną wolę odbycia konkretnego stosunku seksualnego w danym momencie i z uwzględnieniem danych okoliczności.

92. Ponadto w niniejszej sprawie Trybunał nie dostrzega żadnego szczególnie istotnego powodu, który uzasadniałby ingerencję w sferę seksualności (*Dudgeon*, cyt. wyżej, § 52, *Smith and Grady*, cyt. wyżej, § 89, *K.A. i A.D. przeciwko Belgii*, cyt. wyżej, § 84). Trybunał zauważa, że małżonek skarżący miał możliwość złożenia pozwu o rozwód ze względu na trwały rozkład więzi małżeńskiej. Na nim spoczywał w tym względzie obowiązek zachowania wymogów art. 1077 Kodeksu postępowania cywilnego i złożenia takiego żądania tytułem głównym, a nie tytułem żądania ewentualnego, jak to uczynił w niniejszej sprawie (zob. paragrafy 13 i 60 powyżej). Ochrona jego praw mogłaby zatem być zapewniona za pomocą innych środków.

93. Na podstawie całości przytoczonych powyżej rozważań Trybunał uznaje, że potwierdzenie istnienia powinności małżeńskiej oraz orzeczenie rozwodu z wyłącznej winy skarżącej nie było oparte na właściwych i wystarczających podstawach oraz że sądy krajowe nie zapewniły sprawiedliwej równowagi między konkurującymi ze sobą interesami. Powyższe stanowi wystarczającą podstawę do stwierdzenia naruszenia art. 8 Konwencji.

II. ZASTOSOWANIE ART. 41 KONWENCJI

94. Zgodnie z postanowieniami art. 41 Konwencji:

„Jeśli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeśli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie”.

A. Szkoda niemajątkowa

95. Skarżąca wnosi o symboliczną kwotę 1 euro za szkodę moralną, którą w jej ocenie poniosła wskutek zniesławiającego charakteru orzeczenia rozvodu z jej wyłącznej winy, podkreślając, że w szczególności uderzył ją fakt nałożenia na nią sankcji za coś, co dotyczy jej życia seksualnego.

96. Rząd nie sprzeciwia się temu żądaniu.

97. Trybunał uważa, że skarżąca doznała pewnej krzywdy. Biorąc pod uwagę wysokość żądanej przez skarżącą kwoty oraz szczególne okoliczności sprawy, Trybunał uważa, że stwierdzenie naruszenia art. 8 stanowi samo w sobie wystarczające słuszne zadośćuczynienie za wszelkie szkody majątkowe poniesione przez skarżącą (*Vegotex International S.A. przeciwko Belgii* [Wielka Izba], skarga nr 49812/09, § 164, 3 listopada 2022 r.).

B. Koszty i wydatki

98. Skarżąca domaga się zwrotu kosztów poniesionych przed sądami krajowymi i przed Trybunałem w wysokości 36 500 euro.

99. Rząd sprzeciwia się temu żądaniu, podnosząc, że skarżąca nie przedstawiła żadnych dowodów potwierdzających, że zostały one rzeczywiście poniesione i że były konieczne.

100. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału skarżącemu przysługuje zwrot kosztów i wydatków tylko w takim zakresie, w jakim wykazano, że zostały one rzeczywiście poniesione i były konieczne, a ich wysokość uzasadniona. Sąd wymaga przedstawienia potwierdzeń wynagrodzeń i szczegółowych faktur; muszą one być wystarczająco precyzyjne, aby umożliwić określenie zakresu, w jakim zostały spełnione powyższe warunki (*İzzettin Doğan i inni przeciwko Turcji* [Wielka Izba], skarga nr 62649/10, § 192, 26 kwietnia 2016 r., oraz *Altay przeciwko Turcji (nr 2)*, skarga nr 11236/09, § 87, 9 kwietnia 2019 r.). W niniejszym przypadku skarżąca nie przedstawiła żadnych dowodów dotyczących poniesionych przez siebie kosztów i wydatków. W związku z tym Trybunał oddala żądanie przedstawione w tym zakresie.

Z TYCH POWODÓW TRYBUNAŁ JEDNOGŁOŚNIE

1. *Stwierdza*, że zarzut skargi na podstawie art. 8 Konwencji jest dopuszczalny;
2. *Orzeka*, że miało miejsce naruszenie art. 8 Konwencji;
3. *Orzeka*, że stwierdzenie naruszenia stanowi samo w sobie słuszne zadośćuczynienie;
4. *Oddala* w pozostałym zakresie żądanie dotyczące słusznego zadośćuczynienia.

Sporządzono w języku francuskim, a następnie notyfikowano na piśmie dnia 23 stycznia 2025 r., zgodnie z Regulą 77 §§ 2 i 3 Regulaminu Trybunału.

Victor Soloveytchik
Kancierz

María Elósegui
Przewodnicząca